

Jugoslávské bankovky v proměnách času a ideologie. Dinárové bankovky emisí 1955, 1963 a tzv. nového dináru 1965–1986. (1. část)

Martin Jelínek

Abstract: Yugoslavian Banknotes in the Changes of Time and Ideology. Dinar Banknotes of the 1955 and 1963 Issues and of the So-Called New Dinar Series of 1965–1986. (Part I). *The establishment of the Federal People's Republic of Yugoslavia in 1945 was inextricably linked also with the introduction of new federal banknotes and the search for their new visual form and content that would reflect the changing times and suit the incoming socialist era. The article examines the genesis and meaning of the motifs chosen and analyses them in the light of the new state ideology.*

Key words: Socialist Federal Republic of Yugoslavia; dinar; banknote; state propaganda

Úvod

Na konci druhé světové války ležela obnovená Jugoslávie v troskách. Země utrpěla obrovské lidské a materiální ztráty. Zároveň se zcela proměnil její mocensko-politický charakter, neboť do jejího čela se po úspěšné rezistenci proti okupačním a kolaborantským silám dostávají komunisté pod vedením Josipa Broze Tita. V listopadu 1945 byl oficiálně sesazen v exilu dříve poslední jugoslávský král Petar II. Karađorđević a Jugoslávie byla prohlášena Federativní lidovou republikou.¹ Tyto převratné změny se pochopitelně promítly i do vlastní prezentace státu, resp. jeho nového zřízení. Pro tyto účely byla téměř vždy a všude využívána i platidla, v tomto případě se jedná o jugoslávský dinár. Právě na to, co, proč a jakým způsobem bylo zobrazováno na jugoslávských poválečných bankovkách, se autor článku zaměřuje.

V centru pozornosti stojí bankovky od poloviny 50. do poloviny 80. let. Byly vybrány záměrně, jelikož po stránce výtvarného provedení a zobrazených motivů jde o navazující řady, odrážející charakter poválečného jihoslovanského státu, ale i střetávání a provazování tradic s novou ideologií. Jedná se o bankovky jugosláv-

* Předložená práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národní muzeum (DKRVO 2024–2028/11.I.b, 00023272).

¹ Pirjevec 2000, s. 184.

ského dináru emisí 1955 a 1963 a bankovky tzv. nového dináru z let 1965–1986. Důraz je kladen na popis a interpretaci provedení bankovek v kontextu politiky jugoslávského státu v druhé polovině 20. století. Text se tak snaží ukázat, proč byly vybrány právě tyto motivy a co měly reprezentovat. Opomenut nezůstane ani výklad vývoje platidel v kontextu hospodářských změn Jugoslávie. Cílem článku je v komplexnosti představit výše uvedená jugoslávská papírová platidla a jejich hlavní vývojové charakteristiky.

Jugoslávský dinár po roce 1945

Po svém pádu na jaře 1941 byla tehdejší královská Jugoslávie rozdělena mezi několik okupačních mocností a nově vytvořené loutkové státy osy. Jugoslávský dinár jako platidlo přestává existovat, a v nově okupovaných či vytvořených územních a správních celcích jsou zavedeny měny jiné, celkem se jedná o sedm měnových systémů.² Měnová reforma a zavedení nové, jednotné měny byly jedním z hlavních úkolů nové komunistické moci. Ještě v době trvání válečných operací na území Jugoslávie byla zahájena výměna okupačních bankovek za nové jugoslávské dináry. Tato výměna probíhala mezi 20. dubnem a 9. červnem 1945, přičemž maximální limit pro výměnu byl stanoven na 5000 dinárů.³ Do oběhu byly vypuštěny státovky emise 1944, jejichž první série byly vytištěny v Moskvě. Všechny měly shodný motiv (partyzánského bojovníka na lící straně), lišily se pouze barvou a rozměry. Nové státovky byly vydány v nominální hodnotě 1, 5, 10, 20, 50, 100 a 500 a 1000 dinárů (ST-58 až ST-65; Pick 48–55).⁴ Na bankovky pak navazovala ve dvou etapách výměna mincí. V srpnu 1945 za maďarské pengő, a konečně na přelomu října a listopadu téhož roku pak za ostatní okupační měny.⁵

Státovky emise 1944 nominálních hodnot 1000, 500, 100 a 50 dinárů ovšem nezůstaly v oběhu dlouho. V průběhu ledna 1947 byla nejprve stažena 1000dinárová státoverka, mezi lednem a dubnem 1948 100dinárová, v září téhož roku 500dinárová a konečně v prosinci 1949 mizí z oběhu i státoverka 50dinárová. Všechny byly průběžně nahrazovány novými bankovkami emise 1946.⁶ Nová emise bankovek se tedy skládala z nominálů 50 dinárů (ST-66, Pick 64), 100 dinárů (ST-67, Pick 65), 500 dinárů (ST-68, Pick 66) a 1000 dinárů (ST-69, Pick 67). Všechny nesly datum vydání 1. května 1946, podpisy guvernéra jugoslávské národní banky Tanasije Zdravkoviće a hlavního ředitele A. Vasiće. Autory návrhů byli Matija Zlamalik a Omer Mujadžić. Rytiny dle jejich návrhu vytvořili Veljko Andrejević Kun (pro aversy) a Tanasije Krnjajić (pro aversy).⁷ Zbylé státovky emise 1944, tj. 1-, 5-,

² Ugrčić 1967, s. 139.

³ Ugrčić 1967, s. 140.

⁴ Šustek 2004, s. 54–58.

⁵ Ugrčić 1967, s. 141.

⁶ Ugrčić 1967, s. 163. Emisní funkci pro platidla převzala jugoslávská národní banka právě v lednu 1947, viz Ugrčić 1967, s. 149.

⁷ Stojanović 2007, s. 132–135.

10- a 20dinár, zůstaly v platnosti až do dubna 1956 (1- a 5dinár), resp. září 1959 (10- a 20dinár).⁸

V průběhu konce 40. a první poloviny 50. let bylo vytvořeno několik návrhů nevydaných bankovek, přičemž finální realizace a uvedení do oběhu se dočkala jen jedna z nich. Jednalo se o bankovku s nominální hodnotou 100 dinárů, uvedenou do oběhu 26. dubna 1954 (ST-86, Pick 68).⁹ Bankovka sama nesla datum vydání *1. maj 1953*. V oběhu pak zůstala do konce ledna 1957. Zmíněné návrhy a nevydané bankovky vcelku přehledně a komplexně popisuje ve svém katalogu Željko Stojanović.¹⁰ Část z nich je dnes dostupná na sběratelském trhu.

Nové peníze pro novou dobu – bankovky emise 1955

Na počátku září 1955 vydala jugoslávská federální vláda (Savezno izvršno vijeće – Svazová výkonná rada) vyhlášku o vydání nových bankovek Národní banky FLRJ. Dle vyhlášky se mělo jednat o bankovky v nominálních hodnotách 100, 500, 1000 a 5000 dinárů, tištěných na kvalitním bílém papíru bez vodoznaku.¹¹ Vyhláška zároveň veřejnost seznamovala s designem nových bankovek, o němž ještě bude řeč níže. Rozvržení bankovek bylo dle vyhlášky následující: na lící straně označení nominálu, název vydávajícího ústavu (tedy Národní banky FNRJ), podpisy předsedy představenstva a guvernéra Národní banky, místo a den vydání (*Beograd, 1. maj 1955*, tj. Bělehrad, 1. května 1955) a sériové číslo. Na rubové straně pak bankovky mají nést označení nominálu, název jugoslávské federace, názvy jednotlivých tzv. lidových republik a konečně u bankovek obligátní informaci o trestnosti jejich padělání.¹²

Zprávy o vydání nových bankovek okamžitě reprodukoval jugoslávský denní tisk.¹³ Bankovky (a společně s nimi chystané nové mince) se ovšem v době vydání vyhlášky začínaly podle jugoslávských vedoucích činitelů teprve tisknout (příp. razit), jak upozorňuje bělehradský deník *Politika*, a k jejich zavedení do oběhu a výměně tak mělo dojít až za několik měsíců.¹⁴ Výměna platidel měla být jen technického rázu a neměla s ní být spojená žádná měnová reforma, která by měla za následek znehodnocení peněz stávajících. Místopředseda vlády Edvard Kardelj se v rozhovoru pro lublaňský rozhlas v září 1955 vyjádřil, že „*výměna se uskutečňuje pouze z technických, hygienických a estetických důvodů*.“¹⁵ Na stávající bankovky se dle jeho slov měla snášet kritika, že bankovky hodnot 100, 500 a 1000 dinárů (ST-67 až 69; resp. ST-86) jsou právě neestetické a příliš velké, zatímco

⁸ Ugrčić 1967, s. 163.

⁹ *Odložbo o novem stodinarskem bankovcu izdaje Narodne banke FLRJ*. Uradni list FLRJ 17/1954, s. 320.

¹⁰ Stojanović 2007, s. 136–154.

¹¹ *Odlok o novih bankovcih Narodne banke FLRJ*. Uradni list FLRJ 40/1955, s. 697.

¹² *Odlok o novih bankovcih Narodne banke FLRJ*. Uradni list FLRJ 40/1955, s. 697.

¹³ Např. Anonym 1955, s. 2.

¹⁴ *Výměna bankovek v Jugoslávii*.

¹⁵ *Výměna bankovek v Jugoslávii*.

bankovky nižších hodnot, tzn. 1, 5, 10, 20 a 50 dinárů (ST-58 až ST-62; resp. ST-66), jsou nehygienické, a proto budou nahrazeny v oběhu mincemi.¹⁶

Původně předpokládaných pár měsíců na uvedení nových bankovek do oběhu se ovšem protáhlo na více než rok a půl. Z rozhodnutí správní rady Národní banky ze dne 2. dubna 1957 se tak mělo stát 25. dne téhož měsíce. Zároveň s novými bankovkami měly nadále v oběhu zůstat bankovky o hodnotě 1000, 500, 100 a 50 dinárů emise 1946 (ST-66 až ST-69), stejně jako státopvky nominálu 20, resp. 10 dinárů emise 1944 (ST-60 a ST-61).¹⁷ V souvislosti s uvedením nových platidel do oběhu probíhala v jugoslávském tisku poměrně intenzivní kampaň, která měla za cíl seznámit obyvatelstvo s rozměry a výtvarným provedením nových bankovek, včetně jejich ukázek.¹⁸ Popisy, které přinášely jak novinové články, tak Úřední věstník, jsou nicméně velmi stručné a v některých ohledech neúplné. Od roku 1946 se jedná o první kompletně vydanou sérii bankovek s jednotným výtvarným provedením, přičemž toto provedení (s dílčími úpravami) zůstane jugoslávským dinářům vlastní až do druhé poloviny 80. let.

Podtisk bankovek tvořily v pravé části aversu giloše, ve kterých se nachází označení nominální hodnoty (tedy 100, resp. 500, 1000 a 5000 dinárů). V horní části giloše je umístěn jugoslávský státní znak, na giloši pak rozeta, tvarově shodná na všech nominálech, s označením příslušné nominální hodnoty ve středu. Na levé straně je uveden název měny v srbochorvatštině cyrilicí a ve slovinštině latinkou, na pravé straně pak v srbochorvatštině latinkou a v makedonštině cyrilicí. Nad rozetou se nachází název emitenta bankovek, tedy *NARODNA BANKA FEDERATIVNE NARODNE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE*. Na bankovkách v hodnotě 100 a 1000 dinárů bylo toto označení provedené latinkou, na bankovkách v hodnotě 500 a 5000 dinárů cyrilicí. Pod rozetou se nachází místo a datum vydání bankovek, tj. *Beograd, 1. maj 1955*, přičemž tyto údaje jsou opět na 100- a 1000dinárové bankovce vyvedeny latinkou a na 500- a 5000dinárové bankovce cyrilicí.

Nalevo od data a místa vydání je umístěn podpis guvernéra Národní banky Vojina Guziny, napravo pak předsedy správní rady banky Dobrivoje Radosavljeviče. Názvy funkcí jsou opět střídavě vyvedeny latinkou a cyrilicí. Pod nimi se nachází červeně tištěné sériové číslo. Na levé straně aversu se pak nacházejí motivy, které budou analyzovány v širším politickém a společenském kontextu níže, každý z nich je vždy pro příslušný nominál unikátní. Okraj aversu bankovek tvoří souvislé dekorativní ohraničení. V každém rohu se nachází ornament, v němž je umístěno označení nominální hodnoty bankovky. Pod dolním okrajem se uprostřed nachází označení výrobce bankovek, tj. *Zavod za izradu novčanica Narodne banke FNRJ*, přičemž tento název je opět střídavě vyveden v latince a cyrilicí. V případě stodinárové bankovky jsou vlevo a vpravo umístěna jména autorů aversu bankovek, a sice vlevo *M. PETROVIĆ – FEC* a vpravo *T. KRNJAJIĆ – SC*.¹⁹

¹⁶ Výměna bankovek v Jugoslávii.

¹⁷ *Sporočilo Narodne banke FLRJ o izročitvi novih bankovcev in novega kovanega denarja v promet.* Uradni list FLRJ 17/1957, s. 315–316.

¹⁸ Např. *Anonym* 1957, s. 2.

¹⁹ Stodinárová bankovka jako jediná ze série měla rozdílné autory aversu a reversu.

Na aversu bankovky je uprostřed na gilošovém podkladu umístěn barevně vyvedený hlavní motiv, unikátní pro každý nominál, o kterém je, stejně jako v případě motivů na aversu, pojednáno níže. V rámečku ohraničujícím centrální motiv jsou umístěny názvy jednotlivých republik jugoslávské federace, a sice nahoře v tomto pořadí *Srbija* (cyrilicí) – *Hrvatska* (latinkou) – *Slovenija* (latinkou), dole pod motivem pak *Bosna i Hercegovina* (cyrilicí), *Makedonija* (cyrilicí) a *Crna Gora* (cyrilicí). Nad rámečkem s motivem se nachází název státu (Federativní lidová republika Jugoslávie), a sice v srbochorvatštině, tj. *Federativna narodna republika Jugoslavija*, vlevo cyrilicí a vpravo latinkou. Pod rámečkem se název opakoval, tentokrát ovšem vlevo slovinšsky latinkou, tj. *Narodna ljudska republika Jugoslavija*, vpravo pak makedonsky cyrilicí *Federativna narodna republika Jugoslavija*.

Pod slovinským a makedonským názvem státu je umístěn rámeček s trestní pohružkou opět v srbochorvatštině cyrilicí a latinkou, ve slovinštině latinkou a v makedonštině cyrilicí ve znění: *Falsifikovanje se kažnjava – Krivotvorenje se kažnjava po zakonu – Ponarejanje se kaznuje po zakonu – Falsifikuvanjeto se kaznuva spored zakonot* (tedy česky „Padělání se trestá podle zákona.“). Jedná se tedy o pohružku typu C, jak je definoval Zdeněk Kutina.²⁰ V levé a v pravé části bankovky se uprostřed nachází gilošované rozety, ve kterých je umístěno označení nominálů, a to jak číselné, tak slovní. V levé rozetě je označení vyvedeno srbochorvatsky cyrilicí a slovinšsky latinkou, v pravé rozetě pak srbochorvatsky latinkou a makedonsky cyrilicí. Nad a pod hlavními rozetami jsou umístěny dvě menší, ve kterých je umístěno opět číselné označení nominální hodnoty.

Konečně je revers ohraničen nahoře a dole zdobnými liniemi, nahoře i dole uprostřed vybíhajícími v ornament, který se u každého nominálu vždy liší (viz foto). Pod spodním okrajem jsou konečně umístěna jména autorů bankovek. V případě bankovek v nominální hodnotě 100 a 1000 dinárů jsou to vlevo v cyrilici M. PETROVIĆ – FEC a vpravo B. KOČMUT – SC; u bankovek v hodnotě 500 a 5000 dinárů pak v latince vlevo M. PETROVIĆ – FEC a vpravo T. KRNJAJIĆ – SC.²¹ Zbývá ještě dodat, že bankovky byly vytištěny hlubotiskovou technikou na bílém papíře s ochrannými vlákny bez vodoznaku.²² Jelikož každá z bankovek nesla svůj unikátní motiv, kterým se jugoslávský režim prezentoval navenek, je více než vhodné se nyní pozastavit u každého jednoho nominálu a tyto náměty si přiblížit. Ve vývoji dějin jugoslávských platidel platí emise 1955 za jednu z nejvíce ikonických a zároveň nejdůležitějších sérií.

²⁰ Kutina 2024, s. 72.

²¹ V případě bankovky o hodnotě 5000 dinárů je ovšem jeden z autorů uveden chybně, jak bude pojednáno níže v textu.

²² Geiger 2018, s. 218.

100 dinárů 1955 (ST-87; Pick 69)

Rozměry: 127 × 60 mm.

Av.: krojovaná dívka z regionu Konavljje.

Rv.: panorama města Dubrovník.

Autoři: návrh Miodrag Petrović, rytec aversu Tanasije Krnjajić, rytec reversu Božidar Kocmut.

Tisk: Zavod za izradu novčanica i kovanog novca (ZIN; Ústav pro výrobu bankovek a mincí) Beograd.

Obr. 1. Bankovka o hodnotě 100 dinárů z r. 1955 (foto autor).

Bankovka o hodnotě 100 dinárů, nejnižší nominál v rámci nové emise, byla vyvedena převážně v tmavě červené barvě. Podle popisu z Úředního věstníku nese na lící straně „*portrét Konavljanky s přímořskou krajinu v pozadí*.“²³ Zmíněná *Konavljanka* označuje ženu v lidovém kroji z oblasti Konavljy. Jedná se o region na jihu Dalmácie, který přináležel k Dubrovnické republice. V 19. století se stal v rámci Dalmácie součástí Rakouska-Uherska, po skončení první světové války Království Srbů, Chorvatů a Slovinců a od roku 1929 pak království Jugoslávie. Název oblasti (italsky Canali), pochází pravděpodobně od starořímského vodovodu, vedoucího do řeckými kolonisty založené osady Epidaurum na jadranském pobřeží.²⁴ Na jejím místě dnes stojí město Cavtat. Při vytyčování hranic jednotlivých republik poválečné Jugoslávie připadl region Konavljy, na jihu ohraničený Bokou Kotorskou, Chorvatsku. Celá záležitost rozhraničování (nejen) tohoto regionu se obešla beze sporů a komplikací.²⁵

Rubová strana vyobrazuje panorama Dubrovníku, resp. jeho starého města. Jedná se o tradiční motiv, který se pravidelně vyskytoval na bankovkách jugoslávských, resp. chorvatských: poprvé se objevuje na 100dinárové bankovce z roku 1934 (tzv. „*Sokolac*“, ST-34, Pick 31), následně na zde zmiňovaných 100dinárových bankovkách emisí 1955 a 1963, dále na bankovce s nominální hodnotou 50 000 dinárů z roku 1988 (ST-121, Pick 96) a konečně na chorvatské bankovce s hodnotou 50 kuna (poprvé vydané roku 1993, s úpravami pak opět v letech 2002 a 2012, Pick 40).²⁶ Dubrovnik se stal v Jugoslávii symbolem rozvoje cestovního ruchu coby jedné z nejdůležitějších složek jejího hospodářství. Vzhledem k jeho kulturnímu a historickému významu není překvapivé, že právě toto město bylo vybráno k vyobrazení na platidlech socialistické Jugoslávie.

500 dinárů 1955 (ST-88; Pick 70)

Rozměry: 135 × 64 mm.

Av.: mladá zemědělkyně se srpem v levé ruce, na pozadí obilné pole.

Rv.: dvojice kombajnů na obilném poli.

Autoři: návrh Miodrag Petrović, rytec Tanasije Krnjajić

Tisk: Zavod za izradu novčanica i kovanog novca (ZIN; Ústav pro výrobu bankovek a mincí) Beograd.

²³ *Sporočilo Narodne banke FLRJ o izročitvi novih bankovcev in novega kovanega denarja v promet.* Uradni list FLRJ 17/1957, s. 315–316.

²⁴ *Kalis* 1895, s. 63.

²⁵ *Šistek* 2017, s. 409.

²⁶ *Geiger – Leček* 2020, s. 124.

Obr. 2. Bankovka o hodnotě 500 dinárů z r. 1955 (foto autor).

Druhá nejnižší nominální hodnota nové série, 500dinárová bankovka, není na rozdíl od všech ostatních v emisi vytvořena ze skutečných a doložitelných předloh. Oficiální popis uvádí, že na lící straně bankovka vyobrazuje „portrét zemědělkyně se srpem v ruce, v pozadí obilí“, na rubové se pak nachází „zemědělská krajina s kombajny při práci“. ²⁷ Převládající barvou bankovky je tmavě zelená. Motiv zemědělství rovněž není jugoslávským papírovým platidlům cizí a lze ho nalézt již na bankovkách meziválečné královské Jugoslávie: např. 20 dinárů (s přetiskem 80 korun) z roku 1919 (ST-21, Pick 18), 1000 dinárů z roku 1920 (ST-27, resp.

²⁷ Sporočilo Narodne banke FLRJ o izročitvi novih bankovcev in novega kovanega denarja v promet. Uradni list FLRJ 17/1957, s. 315-316.

ST-27, resp. 28; Pick 23, resp. 24), 500 dinárů z roku 1935 (ST-35, Pick 32), nebo např. nevydaná a sběratelsky ceněná 10 000dinárová bankovka z roku 1936 (ST-38, Pick 34). Téma zemědělství se v podobě obilného pole dostalo dokonce i na nevydané exilové královské bankovky tzv. Londýnské série s datem vydání 1943, resp. na jednu z nich a sice 10dinár (ST-41, Pick 35B).

Předválečná Jugoslávie byla svým hospodářským charakterem převážně agrární zemí. Nepřekvapí proto, že se zemědělství dostávalo na platidlech poměrně značné pozornosti. Po roce 1945 a nastolení komunistické moci se Jugoslávie stává nejvíce autentickým stalinským režimem, což s sebou nese i násilnou kolektivizaci. Ta je po roztržce Tita se Stalinem opuštěna na počátku 50. let.²⁸ Zemědělství ve válkou poničené a jen pozvolna se industrializující zemi nicméně i nadále hrálo významnou úlohu. V rámci propagandy kultu pracujících a kultu práce obecně se tak zemědělství dostává i na bankovky nové Jugoslávie. Za zmínku rozhodně stojí 100dinárová bankovka z roku 1946 (vedle zemědělce s kosou na lící straně zobrazuje kováře, na rubové pak rybáře; ST-67, Pick 65) nebo 500dinár téže emise, na jehož rubové straně se vyjímá koňmi tažený pluh se zemědělcem na poli (ST-68, Pick 66). Kromě těchto nominálů mělo být zemědělství vyobrazeno na několika nevydaných bankovkách. Konečně pak lze tento motiv najít na 100dinárové bankovce vydané v roce 1953 (ST-86, Pick 68; na bankovku byl použit návrh nevydané bankovky stejného nominálu z roku 1949, viz ST-70, Pick 67L).

Motiv 500dinárové bankovky z roku 1955 tak navazuje na tradiční bankovkovou jugoslávskou tvorbu, vnáší do ní ovšem modernizační prvek. Traktory představují pokrok, kterého bylo docíleno v rámci zemědělství v novém systému. Kromě vydání téhož designu, o čemž bude řeč ještě níže, pokračuje toto vyobrazování v podobě 1000dinárové bankovky poprvé vydané v roce 1974 (ST-104, Pick 86). Naposledy se téma zemědělství objevuje na bankovkách socialistické Jugoslávie na přelomu 80. a 90. let, a sice v podobě klasu, vyobrazeného na rubových stranách bankovek s hodnotou 1 000 000 dinárů (ST-124, Pick 99), resp. 100 dinárů z let 1990 a 1991 (ST-130, Pick 105; resp. ST-135, Pick 108; obě bankovky mají shodný design, lišící se barevným provedením).

1000 dinárů 1955 (ST-89; Pick 71)

Rozměry: 143 × 68 mm.

Av.: portrét slévače železárný v Zenici Arifa Heralice.

Rv.: panorama železářny v Zenici.

Autoři: návrh Miodrag Petrović, rytec Tanasije Krnajić²⁹.

Tisk: Zavod za izradu novčanica i kovanog novca (ZIN; Ústav pro výrobu bankovek a mincí) Beograd.

²⁸ Goldstein – Goldstein 2015, s. 519–521.

²⁹ Jak správně upozorňuje chorvatský numismatik Vladimir Geiger, v numismatické literatuře se často jako rytec chybně uvádí Božidar Kocmut, stejně tak je tomu v případě 5000dinárové bankovky se shodným designem emise 1963, resp. 50dinárové bankovky emise 1965. Viz Geiger 2018, s. 217.

Obr. 3. Bankovka o hodnotě 1000 dinárů z r. 1955 (foto autor).

1000dinárová bankovka, přezdívaná *hiljadarka* (*tisicovka*), byla svého času nejpopulárnějším platidlem Jugoslávie. Zároveň se s ní pojí velice silný a zajímavý lidský příběh. Úřední věstník uvádí, že bankovka vyobrazuje na lícní straně „portrét slévače v azbestovém ochranném oděvu u vysoké pece“ a na rubové straně „panorama železářny v Zenici.“³⁰ Portrét usměvavého dělníka se stane neodmyslitelnou součástí jugoslávských bankovek na více než třicet let. Oním slévačem byl Arif Heralić. Jeho rytecký portrét na bankovce vznikl podle fotografie, kterou v prosinci 1954 pořídil významný jugoslávský fotograf Nikola Bibić. Bibić, původem ze srbské

³⁰ *Sporočilo Narodne banke FLRJ o izročitvi novih bankovcev in novega kovanega denarja v promet.* Uradni list FLRJ 17/1957, s. 315-316.

části země, patřil ke skupině fotografů, kteří se stali profesionály ve svém řemesle v řadách komunistických partyzánů pod vedením J. B. Tita. Mezi partyzány organizoval mj. i amatérské kurzy fotografie pro účastníky hnutí.³¹ Jeho poválečná kariéra byla více než úspěšná. V prestižní mezinárodní soutěži World Press Photo v roce 1957 získala jeho fotografie „Muž na rozpálené střeše hořícího hostince v Bělehradě“ třetí místo v kategorii zpravodajství.³²

Nikola Bibić pracoval jako fotograf pro ústřední jugoslávský deník *Borba*. V rámci této práce pořídil i zmíněnou fotografii Heralice. Dle svých vlastních slov chtěl Bibić původně v železárně pořídit několik snímků na titulní stránku zmíněného denního tisku. Sám na vznik fotografie vzpomínal o 15 let později takto: „Uviděl jsem skupinu dělníků, slévačů, přišel k nim a poprosil je, aby mi zapózovali. Udělal jsem čtverec a tehdy jsem mezi nimi spatřil velice sympatickou tvář. Překrásné bílé zuby! Poprosil jsem ho, aby přišel blíž... Nebyla to ta fotografie, co jsem chtěl. Chtěl jsem ještě lepší. Poslouchej, hele, usměj se pěkně. Tak, ano, to je dobré. A pozor, teď tu tvoji lopatu, se kterou pracuješ, zvedni malinko výš, ještě, ještě... No, vidíš, tak, teď se usměj! To je ono...“³³

Fotografie se objevila 1. ledna 1955 v *Borbě* v článku „Město ocel“, pojednávajícím právě o Zenici a zdejší železárně. V popisku však namísto Arifa Heralice uvádí chybně jméno Sahib Talam.³⁴ Nejednalo se o zdaleka to poslední omyl ve vztahu k Heralicově identitě. Nemáme dostatek zdrojů, abychom dokázali uvést, proč byla právě tato fotografie vybrána jako motiv na novou bankovku. Bezpochyby motiv dělnictva a práce byl tím ústředním, kterým se socialistický režim v Jugoslávii v této době prezentoval. Tvář usměvavého, tzn. veselého a spokojeného dělníka je symbolem pokroku, budování lepších zítřků a šťastné budoucnosti. Fotografie snad, a to již spekulujeme, byla vybrána i proto, že její autor byl skutečně renomovaným a uznávaným fotografem. Sám Nikola Bibić ovšem, jak později tvrdil, neměl ponětí, že fotografie byla pro bankovku vybraná až do chvíle, kdy mu za ni jednoho dne přišel honorář.³⁵

Kdo byl ovšem Arif Heralić? Heralić pracoval v zenické železárně coby příkladač u Seimens-Martinovy pece. Byl romského původu a zpočátku údajně výkonný a spolehlivý pracovník.³⁶ Za svoje pracovní výsledky jako jeden z prvních zaměstnanců továrny dostal dvoupokojový byt. Ten obýval se svojí ženou a dětmi, kterých nakonec manželé přivedli na svět jedenáct, z nichž však čtyři v dětství zemřely. Z Heralice se ale s postupem času stal notorický alkoholik a začalo jej sužovat psychické onemocnění. Z těchto důvodů byl nakonec penzionován a přežíval pod stálým dohledem lékařů a sociálních pracovníků.

³¹ Konjkušić 2021, s. 77–78.

³² Bibić 1957.

³³ Avdić 2013, s. 100.

³⁴ Husarić 1955, s. 6.

³⁵ Tak Bibić vzpomínal pro časopis *Praktična žena* v roce 1978, viz Bibić 1978.

³⁶ Heralić sám by se takto mohl označit jako příklad toho, že pro romskou menšinu došlo v rámci socialistické Jugoslávie ke zlepšení jejího postavení, byť se musela i nadále potýkat s problémy, které většinová společnost nezažívala; více k tématu viz Hofmeisterová 2016, s. 281–301.

V obecnou známost vešel jeho příběh v roce 1968. Dne 9. ledna odvysílalo záhřebské televizní studio krátký dokumentární snímek s názvem *Devalvacija jednog osmijeha* (Devalvace jednoho úsměvu) režiséra Vojdraga Berčića.³⁷ V něm Heraliće ukazuje právě jako nezaměstnaného alkoholika. Důležité ovšem je, že za Heralićův osud ve filmu Berčić nepřímou a v náznacích viní jugoslávský stát, který měl tohoto člověka využít a následně odvrhnout.³⁸ Nedlouho po odvysílání snímku se vyrojily bouřlivé reakce, zejména ze strany politických orgánů Zenice, které prohlašovaly, že film je podvrhem a vykonstruovaným příběhem. Celou aféru poměrně bedlivě sledoval a zároveň přizívoval denní tisk. Situace došla tak daleko, že se kritici filmu obrátili na záhřebské státní zastupitelství s požadavkem, aby jeho další promítání zakázal.³⁹ To ovšem rozhodlo na konci ledna, že pro zákaz filmu neexistují žádné zákonné důvody.⁴⁰

Arif Heralić zemřel v bídě 17. června 1971. Bělehradský *Večernij list* k jeho smrti napsal: „V Zenici zemřel po dlouhé nemoci Arif Heralić, dělník ze zenické železářny a několikanásobný úderník, jehož obličej byl na bankovce hodnoty 1000 starých dinárů. V železárně pracoval na těžkých pozicích a před několika lety onemocněl. Kvůli tomu byl penzionován.“⁴¹ V roce 2015 natočil bosenský režisér Nenad Djurić film *Hiljadarka* (Tisícovka), inspirovaný příběhem Arifa Heraliće. V komediálním snímku je v polovině 50. let vybrán mladý horník, kterému práce úplně nevoní, aby byl zvětšen na nové tisícidinárové bankovce. V průběhu filmu se zamiluje do prostitutky, jejíž přezdívka je Hiljadarka...⁴² Absurdní snímek je jedním z dokladů všeobecné známosti příběhu jugoslávské bankovky a Arifa Heraliće.

5000 dinárů 1955 (ST-90; Pick 72)

Rozměry: 151 × 72 mm.

Av.: část reliéfu Kosovská dívka od sochaře Ivana Meštroviće.

Rv.: budova Skupštiny (parlamentu) v Bělehradě.

Autoři: návrh Miodrag Petrović, rytec Božidar Kocmut.

Tisk: Zavod za izradu novčanica i kovanog novca (ZIN; Ústav pro výrobu bankovek a mincí) Beograd.

³⁷ Berčić 1967.

³⁸ Klasić 2012, s. 14.

³⁹ Klasić 2012, s. 15.

⁴⁰ Anonym 1968, s. 6.

⁴¹ Anonym 2003, s. 38.

⁴² Djurić 2015.

Obr. 4. Bankovka o hodnotě 5000 dinárů z r. 1955 (Národní muzeum, inv. č. H5-145.384; foto J. Kuříková).

Nejvyšším nominálem byla v rámci nové série modrá pětitisícovka (*petohiljadarka*). Dnes sběratelsky poměrně ceněná bankovka přinesla v roce 1955 motiv, který, stejně jako tvář Arifa Heralice, zůstal jugoslávským bankovkám vlastním až do 80. let. Oficiální popis uvádí, že na přední straně je zobrazena „část Meštrovićova reliéfu, který představuje raněného bojovníka a Kosovskou dívku“, na reversu je pak vyobrazena Budova Svazové lidové skupštiny.⁴³ Bankovka je vyvedena na obou stranách v převážně modré barvě, na aversu okolo rozety s nominální hodnotou

⁴³ *Sporočilo Narodne banke FLRJ o izročitvi novih bankovcev in novega kovanega denarja v promet.* Uradni list FLRJ 17/1957, s. 315–316.

barva přechází v okrovou, zatímco na reversu jsou zelenou barvou vyvedeny strohy před modrou rytinou budovy Svazové skupštiny (budovy jugoslávského, resp. srbského parlamentu).

Sochař Ivan Meštrović patří mezi nejvýznamnější osobnosti jugoslávského a chorvatského výtvarného umění 20. století. Narodil se 15. srpna 1883 ve slavonské obci Vrpolje, vyrůstal ovšem v Dalmácii. Na vídeňské Akademii výtvarných umění studoval sochařství a později i čtyři semestry architektury. Zde začal tvořit díla v secesním stylu. Meštrović ve svém díle prezentoval i své politické postoje: byl stoupencem jednoty Jihoslovanů, zejména Srbů a Chorvatů.⁴⁴ Tyto jeho postoje se promítly i do jeho díla, zejména pak v případě tzv. Vidovdanského chrámu – právě motiv z tohoto díla byl nakonec vyobrazen na zde sledované bankovce. V roce 1908 Meštrović odchází se svou ženou do Paříže. V životopisech sochaře se lze setkat často s tvrzeními, že důvodem k odchodu z Vídně mu byla Rakousko-Uherská anexe Bosny a Hercegoviny, nicméně vazby na rakouské hlavní město nepřetrhl úplně a ponechal si v něm ateliér a nadále se účastnil tamních výstav.

Meštrović sám vzpomínal, že myšlenka Vidovdanského chrámu se u něj začala rodit bezprostředně poté, co opustil školu, a právě anexe Bosny a Hercegoviny byla impulsem k tomu, aby tuto myšlenku začal realizovat.⁴⁵ Vidovdanský chrám byl bezpochyby monumentálním projektem. Měl upomínat na tzv. Vidovdan, což je 28. červen. Toho dne roku 1389 se odehrála bitva na Kosově poli, která je jednou z nejdůležitějších složek srbského národního příběhu. Meštrović popsal význam stavby jako „*chrám náboženství krajního sebeobětování, v němž se bude kázat, že je potřeba v pravdě a světle žít, a i za ni umírat.*“⁴⁶ Budova měla být 250 metrů dlouhá a v nejvyšším bodě 100 metrů vysoká. Meštrović zhotovil v roce 1914 maketu chrámu v měřítku 1:50, která se dočkala prezentace na výstavách v Římě v roce 1914 a v New Yorku v roce 1918. Vytvořil rovněž několik soch a reliéfů, které v letech 1908–1911 postupně představil na výstavách v Paříži, Vídni a Římě.⁴⁷

Jedním z reliéfů, které Meštrović pro svůj projekt chrámu vytvořil, je i Kosovská dívka. Ta patří mezi jedny z ústředních motivů kosovských legend. Jedná se o postavu dívky, která na těsně po bitvě na Kosově poli ošetřuje raněné a dává jim jíst chleba a pít víno.⁴⁸ Legenda se dočkala celé řady zpracování, jak vizuálních v podobě obrazů, soch a grafik, tak i básní. Mramorový reliéf v Meštrovićově pojetí představuje dívku se džbánem v ruce vedle raněného nahého bojovníka. Reliéf se dnes nachází v Bělehradském Národním muzeu.

Zde je nutné se vrátit ještě zpět k Meštrovićovu životu. Během existence mezi-válečné Jugoslávie byl poměrně prominentním umělcem, ač sám osobně nesouhlasil se srbsky hegemonní centralistickou politikou jihoslovanského státu. Vyhýbal se stranické politice, vedl ovšem nově zřízenou Akademii výtvarných umění v Zá-

⁴⁴ Vojtěchovský 2022, s. 137–138.

⁴⁵ Prančević 2017, s. 248.

⁴⁶ Jović 2005, s. 200.

⁴⁷ Jović 2005. Maketa se dnes nachází v muzeu v srbském městě Kruševac.

⁴⁸ Karadžić 1882(?), s. 39.

hřebu.⁴⁹ V meziválečné době vytvořil rovněž několik pomníků, např. Mauzoleum neznámého vojína na vrchu Avala, tyčícím se nad Bělehradem, či jezdecký pomník krále Alexandra v černohorské Cetinji. Řadu z jeho děl shromažďoval právě král Alexandr. Mimo to se Meštrović věnoval i námětům spjatým s dějinami Chorvatů.⁵⁰ Během války byl nejprve krátce vězněn a později odešel přes Řím do Švýcarska, aby nakonec s koncem války zamířil do emigrace do Spojených států.

K nové jugoslávské komunistické moci se stavěl skepticky. Odmítal prosby a výzvy Tita a jeho spolupracovníků o návrat do země. Prošel i změnou svých přesvědčení, více se upnul na chorvatskou identitu a v 50. letech již bylo jasné, že své představy o jednotě jihoslovanských národů opustil.⁵¹ V roce 1952 věnoval veškerý svůj majetek v Jugoslávii „chorvatskému národu“. I přes to všechno nadále udržoval se svou vlastí kontakty, a dokonce pro ni vytvořil početná umělecká díla, z nichž nejvýznačnější je zřejmě mauzoleum černohorského vladyky Petra II. Njegoše na hoře Lovćen.⁵² V roce 1959 Jugoslávii konečně i navštívil a setkal se i s Titem. V té době byly již pětitisícovky s jeho reliéfem Kosovské dívky dva roky v oběhu.

Motiv 5000dinárové bankovky je jediným, který v sérii bankovek reprodukuje umělecké dílo. Jelikož se zároveň jedná o zobrazení jednoho z klíčových okamžiků srbských dějin a srbských národních mýtů, které vytvořil autor chorvatské národnosti, lze výběr tohoto motivu pro platidlo socialistické Jugoslávie interpretovat jako snahu přenést i sem státní ideologii reprezentovanou heslem Bratrství a jednota (ke které byl sám Meštrović skeptický). Bankovka tedy fakticky nese poselství o jednotě dvou největších národů Jugoslávie.

Pro zajímavost se hodí rovněž uvést, že díla Ivana Meštroviće se na papírových platidlech neobjevila v roce 1955 poprvé a ani naposled. 50dinárová bankovka královské Jugoslávie z roku 1931 nese na rubové straně vyobrazení sochy Kraljević Marko (ST-32, Pick 28). Dále byla Meštrovićova díla na jugoslávských papírových platidlech zobrazena ještě dvakrát. V prvním případě se jedná o bankovky chorvatského dináru z let 1992–1993 v nominálních hodnotách 2000, 5000, 10 000, 50 000 a 100 000 dinárů (Pick 23 až 27), které na rubové straně zobrazují Meštrovićovu sochu Dějiny Chorvatů. V druhém případě šlo o bankovku s nominální hodnotou 20 dinárů z roku 2000 z poslední emise jugoslávských bankovek (ST-182, Pick 154). Ta na rubové straně nese vyobrazení Meštrovićovy sochy Petra II. Njegoše z výše zmíněného mauzolea na Lovćenu.

Emise 1963

Dne 7. dubna 1963 byla Svazovou lidovou Skupštinou (tj. jugoslávským federálním parlamentem) přijata nová ústava. Ta poměrně zásadně měnila státní správu

⁴⁹ Vojtěchovský 2022, s. 142.

⁵⁰ Vojtěchovský 2022, s. 144–145.

⁵¹ Vojtěchovský 2022, s. 148–149.

⁵² Vojtěchovský 2022, s. 149.

a rozložení politické moci, kdy se politický systém Jugoslávie více decentralizuje a přináší principy samosprávy do hospodářského a politického života.⁵³ Pro tento text jsou důležitými úpravami zejména změna názvu státu. Jugoslávie se od konce listopadu 1945 do roku 1963 oficiálně nazývala Federativní lidová republika Jugoslávie (*Federativna narodna republika Jugoslavija*, FNRJ). Nově schválený název Socialistická federativní republika Jugoslávie (*Socialistička federativna republika Jugoslavija*, SFRJ) měl značit pokrok, kterého bylo za vlády Svazu komunistů Jugoslávie dosaženo. Socialistický přívlastek v té době měly ve svém názvu pouze dva další státy: Sovětský svaz a Československo.⁵⁴

Zákon o uvedení ústavy vešel v platnost ze 7. dubna 1964 a pamatoval na problematiku státní symboliky na platidlech, a sice v článku 30. Ten říká, že dinár, cenné papíry, knihy a další dokumenty zůstávají v platnosti i po přijetí ústavy, a název státu a státní znak se na nich změní s novými emisemi, resp. vydáními.⁵⁵ Jugoslávská federální vláda v návaznosti na ustanovení přijala 16. prosince téhož roku na návrh Národní banky usnesení, že budou provedeny odpovídající změny v textech a znaku na platidlech, k čemuž pak skutečně v průběhu let 1964 a 1965 došlo.⁵⁶ Vyhláška o změně jednotlivých prvků bankovek a mincí stanovila následující změna na dinárových bankovkách:

1) *Na přední straně*

- a) *Namísto znaku Federativní lidové republiky Jugoslávie je znak Socialistické federativní republiky Jugoslávie*⁵⁷;
- b) *Namísto názvu „Narodna banka Federativne Narodne Republike Jugoslavije“ je název „Narodna banka Jugoslavije“;*
- c) *Namísto data „1. maj 1955“ je datum „1. maj 1963“;*
- d) *Namísto podpisů „Guverner V. Guzina“ a „Predsednik upravnog odbora D. Radosavljević“ jsou podpisy „N. Miljanić“ a „Viceguverner I. Sion“;*

2) *Na druhé straně*

- a) *Namísto názvu „Federativna narodna republika Jugoslavija“ je název „Socialistička federativna republika Jugoslavija“;*
- b) *Názvy jednotlivých republik jsou uvedeny na bankovkách v hodnotě 5000 a 500 dinárů v cyrilici, na bankovkách v hodnotě 1000 a 100 dinárů v latině.*⁵⁸

⁵³ Více k ústavě viz Pirjevec 2000, s. 288–291.

⁵⁴ Pirjevec 2000, s. 288.

⁵⁵ *Odlok o spremembi posameznih elementov na bankovcih in kovanem denarju*. Uradni list SFRJ 51/1963, s. 920.

⁵⁶ Ugrčić 1967, s. 153.

⁵⁷ Nový státní znak byl definován jako „(...) plocha vroubená žitnými klasy. Klasy jsou dole svázané stuhou, na níž je vypsáno datum 29. XI. 1943. Mezi vrcholky klasů je rudá pěticípá hvězda. Uprostřed plochy je umístěno šest šikmo položených pochodní, jejichž plameny se slučují v jediný plamen.“ (Ústava SFRJ 1963, část I, hlava I, článek 3). Hlavním rozdílem oproti znaku FNRJ tedy bylo přidání jedné pochodně navíc.

⁵⁸ *Odlok o spremembi posameznih elementov na bankovcih in kovanem denarju*. Uradni list SFRJ 51/1963, s. 920.

Na základě výše uvedených změn byla připravena nová emise bankovek, kterou Národní banka Jugoslávie uvedla do oběhu 15. září 1964 na základě vyhlášky vydané 27. srpna téhož roku.⁵⁹ Změny provedené na bankovkách se nicméně mírně odlišovaly od původní vyhlášky, a sice v bodech 2) a); b), jelikož čtyřjazyčný název státu byl nahrazen názvem znějícím pouze v srbochorvatštině, provedený jak cyrilicí, tak latinkou (chyběla tak slovinská a makedonská verze, která je ovšem shodná s názvem v srbochorvatské cyrilici).

Nově vydané bankovky se kromě výše uvedených změn neodlišovaly od emise 1955. Motivy na nich vyobrazené, popsané výše, rozměry a použitý papír zůstaly stejné. Byly tedy opět vydány 4 nominální hodnoty: 100 (ST-91, Pick 73), 500 (ST-92, Pick 74), 1000 (ST-93, Pick 75) a 5000 dinárů (ST-94, Pick 76). V oběhu spolu s nimi pak nadále zůstávaly jako zákonná platidla 1000 dinárové bankovky emise 1946 (ST-69, Pick 67) a bankovky emise 1955.⁶⁰ Mezi 1. říjnem a 31. prosince 1965 byly bankovky 1000 dinárů emise 1946 staženy z oběhu (dodatečná výměna byla možná až do 31. března 1966).⁶¹ Mezi 15. zářím 1964 a 31. prosincem 1965 tak jedinými zákonnými papírovými platidly v Jugoslávii byly pouze bankovky emisí 1955 a 1963.

100 dinárů 1963 (ST-91; Pick 73)

Rozměry: 127 × 60 mm.

Av.: krojovaná dívka z regionu Konavle.

Rv.: panorama města Dubrovnik.

Autoři: návrh Miodrag Petrović, rytec aversu Tanasije Krnjajić, rytec reversu Božidar Kocmut.

Tisk: Zavod za izradu novčanica i kovanog novca (ZIN; Ústav pro výrobu bankovek a mincí) Beograd

⁵⁹ *Odložbo o novih bankovcih in novem kovanem denarju s spremembami posameznih elementov.* Uradni list SFRJ 36/1964, s. 713.

⁶⁰ *Odložbo o novih bankovcih in novem kovanem denarju s spremembami posameznih elementov.* Uradni list SFRJ 36/1964, s. 713.

⁶¹ *Odložbo o odvzemu iz obtoka bankovcev za 1.000 dinarjev z datumom izdaje 1. maj 1946.* Uradni list SFRJ 41/1965, s. 1543–1544.

Obr. 5. Bankovka o hodnotě 100 dinárů z r. 1963 (foto autor).

500 dinárů 1963 (ST-92; Pick 74)

Rozměry: 135 × 64 mm.

Av.: mladá zemědělkyně se srpem v levé ruce, na pozadí obilné pole.

Rv.: dvojice kombajnů na obilném poli.

Autoři: návrh Miodrag Petrović, rytec Tanasije Krnjajić

Tisk: Zavod za izradu novčanica i kovanog novca (ZIN; Ústav pro výrobu bankovek a mincí) Beograd.

Obr. 6. Bankovka o hodnotě 500 dinárů z r. 1963 (foto autor).

1000 dinárů 1963 (ST-93; Pick 75)

Rozměry: 143 × 68 mm.

Av.: portrét slévače železářny v Zenici Arifa Heralice.

Rv.: panorama železářny v Zenici.

Autoři: návrh Miodrag Petrović, rytec Tanasije Krnajić⁶².

Tisk: Zavod za izradu novčanica i kovanog novca (ZIN; Ústav pro výrobu bankovek a mincí) Beograd.

⁶² Stejně jako v případě bankovky 5000 dinárů z roku 1955 je i zde chybně uveden rytec, viz Geiger 2018, s. 218.

Obr. 7. Bankovka o hodnotě 1000 dinárů z r. 1963 (foto autor).

5000 dinárů 1963 (ST-94; Pick 76)

Rozměry: 151 × 72 mm.

Av.: část reliéfu Kosovská dívka od sochaře Ivana Meštroviće.

Rv.: budova skupštiny (parlamentu) v Bělehradě.

Autoři: návrh Miodrag Petrović, rytec Božidar Kocmut.

Tisk: Zavod za izradu novčanica i kovanog novca (ZIN; Ústav pro výrobu bankovek a mincí) Beograd.

Obr. 8. Bankovka o hodnotě 5000 dinárů z r. 1963 (Národní muzeum, inv. č. H5-145.385; foto J. Kuříková).

Tab. 1. Platnost jugoslávských bankovek emisí 1955 a 1963

Nominální hodnota	Datum vydání na bankovce	Podpisy	Datum uvedení do oběhu	Data stažení z oběhu	Dodatečná možná výměna do
5000 dinárů	1. maj 1955	Vojin Guzina, Dobrivoje Radosavljević	25. dubna 1957	1. října – 31. prosince 1969	30. června 1975
1000 dinárů	1. maj 1955	Vojin Guzina, Dobrivoje Radosavljević	25. dubna 1957	1. října – 31. prosince 1969	30. června 1975
500 dinárů	1. maj 1955	Vojin Guzina, Dobrivoje Radosavljević	25. dubna 1957	1. října – 31. prosince 1969	30. června 1975
100 dinárů	1. maj 1955	Vojin Guzina, Dobrivoje Radosavljević	25. dubna 1957	1. prosince 1967 – 31. ledna 1968	30. dubna 1968
5000 dinárů	1. maj 1963	Isak Sion, Nikola Miljanić	15. září 1964	1. října – 31. prosince 1969	30. června 1975
1000 dinárů	1. maj 1963	Isak Sion, Nikola Miljanić	15. září 1964	1. října – 31. prosince 1969	30. června 1975
500 dinárů	1. maj 1963	Isak Sion, Nikola Miljanić	15. září 1964	1. října – 31. prosince 1969	30. června 1975
100 dinárů	1. maj 1963	Isak Sion, Nikola Miljanić	15. září 1964	1. prosince 1967 – 31. ledna 1968	30. dubna 1968

Bankovky emisí 1955 a 1963 nastavily nový kurz jugoslávské bankovkové tvorby. Designové řešení je v dalších letech modernizováno a modifikováno i pro další emise bankovek, a to až do poloviny 80. let. Vývojem jugoslávských bankovek v letech 1965–1986 se bude zabývat druhá část tohoto článku v příštím čísle Numismatických listů.

Prameny

Anonym 1957: Nove novčanice. Borba, 23. 4. 1957, s. 2.

Anonym 1968: Nema pravne osnove za zabranu prikazivanja. Borba, 23. 1. 1968, s. 6

Husarić, A. 1955: Grad čelika. Borba, 1. 1. 1955, s. 6.

Odločbo o novem stodinarskem bankovcu izdaje Narodne banke FLRJ. Uradni list Federativne ljudske republike Jugoslavije X, št. 17, 21. 4. 1954, č. 197, s. 320.

Odločbo o novih bankovcih in novem kovanem denarju s spremembami posameznih elementov. Uradni list Socialistične federativne republike Jugoslavije XX, št. 36, 2. 9. 1964, č. 523, s. 713.

Odločbo o odvzemu iz obtoka bankovcev za 1.000 dinarjev z datumom izdaje 1. maj 1946. Uradni list Socialistične federativne republike Jugoslavije XXI, št. 41, 8. 9. 1965, č. 738, s. 1543–1544.

Odluk o novih bankovcih Narodne banke FLRJ. Uradni list Federativne ljudske republike Jugoslavije XI, št. 40, 7. 9. 1955, č. 455, s. 697.

Odluk o spremembi posameznih elementov na bankovcih in kovanem denarju. Uradni list Socialistične federativne republike Jugoslavije XIX, št. 51, 25. 12. 1963, č. 695, s. 920.

Anonym 1955: Slobodna Dalmacija, 9. 9. 1955, s. 2.

Sporočilo Narodne banke FLRJ o izročitvi novih bankovcev in novega kovanega denarja v promet. Uradni list Federativne ljudske republike Jugoslavije XIII, št. 17, 24. 4. 1957, č. 205, s. 315–316.

Ustava SFRJ 1963: Kardelj, E., 1963. Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije: sa Ustavnim zakonom o sprovođenju Ustava i ekspozicijom Edvarda Kardelja. Savremena administracija. Beograd. Česky: Ústava Socialistické federativní republiky Jugoslávie. Svaz Čechů v Chorvatsku. Daruvar.

Archivní prameny

Výměna bankovek v Jugoslávii, 7. 9. 1955. In: Archiv Ministerstva zahraničních věcí, Praha, Fond Teritoriální odbory – obyčejné, kart. 5, a. j. 3.

Literatura

Anonym 2003: „Rudari“ na našim novčanicama. Dinar 20, s. 38.

Avdić, S. 2013: Moja fabrika. Zenica.

Geiger, V. 2018: Krivotvorina novčanice od 5000 dinara SFR Jugoslavije izdanja 1. svibnja 1963. Numizmatičke vijesti 71, s. 247–256.

Geiger, V. – Leček, S. 2020: „Bog čuva Jugoslaviju“: politička i ideološka pozadina dizajna i ikonografije novčanica Kraljevine SHS/Jugoslavije. Zagreb.

Goldstein, I. – Goldstein, S. 2015: Tito. Zagreb.

Hofmeisterová, K. 2016: Roma [Roma] and Juden [Jews]. In: Králová, K. – Kocián, J. – Píkal, K. (eds.): Minderheiten im sozialistischen Jugoslawien: Brüderlichkeit und Eigenheit. Frankfurt am Main, s. 281–302.

Jović, Z. 2005: Vidovdanski spomenici u Kruševcu (Prilog istoriji kulture prestonice kneza Lazara). Baština 19, s. 179–206.

Karadžić, V. S. 1882: Lazarice: Národní písně srbské. Kolář, J. (překlad). Praha.

Kalis, J. 1895: Cesta po Dalmácii, Černé Hoře a Bosně. Rychnov nad Kněžnou.

Klasić, H. 2012: Jugoslavija i svijet 1968. Zagreb.

Kutina, Z. 2024: Znáte papírové peníze? Praha.

Korjikušić, D. 2021: Red Glow: Yugoslav Partisan Photography and Social Movement, 1941–1945. Berlin – Boston.

Prjavec, J. 2000: Jugoslávie 1918–1992: vznik, vývoj a rozpad Karadjordjevičovy a Titovy Jugoslávie. Praha.

Prančević, D. 2017: Ivan Meštrović i kultura modernizma: ekspresionizam i art déco. Split.

Stojanović, Ž. 2007: Nacionalni katalog novčanica Srbije i Jugoslavije. Beograd.

Šistek, F. 2017: Dějiny Černé Hory. Praha.

Šustek, Z. 2004: Grafička kompozicija novčanica Federativne demokratske Jugoslavije iz 1944.godine. Dinar 22, 54–58.

Ugrčić, M. 1967: Novčani sistem Jugoslavije. Beograd.

Vojtěchovský, O. 2022: Ivan Meštrović jako politická osobnost mezi chorvatstvím a jihoslovanstvím. In: Babarovská, S. – Vojtěchovský, O. – Vujanović, B. (eds.): Ivan Meštrović (1883–1962): sochař a světoobčan = sculptor and citizen of the world. Praha, s. 137–150.

Internetové zdroje:

- Berčić 1967*: Devaluacija jednog osmijeha [film]. Režie V. Berčić. Jugoslávie 1967. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=1GWSC2My9Hw>. [Cit. 2025-03-10].
- Bibić 1957*: *A man on the hot roof of a burning tavern in Belgrade, 1957*. In: World Press Photo. Collection. Archive 1955–2025. 1957 Photo Contest. News. Singles – 3rd Price. Dostupné z: <https://www.worldpressphoto.org/collection/photo-contest/1957/nikola-bibic-ne/1>. [Cit. 2025-03-10].
- Bibić 1978*: Nikola Bibić '78: Rekao sam mu da digne lopatu a nasmeje se – i bila fotografija koju sam želeo. In: Yugopapir.com. Dostupné z: <http://www.yugopapir.com/2019/01/nikola-bibic-78-rekao-sam-mu-da-digne.html>. [Cit. 2025-03-10].
- Djurić 2015*: Hiljadarka [film]. Režie N. Djurić. Srbsko 2015. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=unUsVXjnh4>. [Cit. 2025-03-10].

Summary

Yugoslavian Banknotes in the Changes of Time and Ideology. Dinar Banknotes of the 1955 and 1963 Issues and of the So-Called New Dinar Series of 1965–1986. (Part I).

The article presents the history of dinar banknotes issued by the Socialist Federal Republic of Yugoslavia (from 1945 to 1963) in 1955 and the Federal People's Republic of Yugoslavia (from 1963–1992) in 1963. After a brief overview of the currencies used in the country during the WWII and the immediate post-war period, the design of the new banknotes is described in great detail. While the languages and scripts used reflected the variability of nations bound within the socialist federal republic, the chosen motifs had universal and unifying character. The author analyses the design and visual concepts of the banknotes in the historical context, with a particular focus on the themes of agriculture, heavy industry, national history and visual arts as sources of inspiration. The ideological purposes of the banknotes are also examined. The models for the design of the banknotes are also discussed, with particular attention to the works of the Yugoslav photographer Nikola Bibić (for the 1000-dinar) and the Croatian sculptor and architect Ivan Meštrović (for the 5000-dinar). It is notable, however, that their creations were used as models for the banknote images without their authors' knowledge.

Mgr. Martin Jelínek
Univerzita Karlova
Filozofická fakulta, Ústav českých dějin
nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1
martin.jelinek.01@seznam.cz